

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Kelevéz Ágnes

BABITS MIHÁLY ÖSSZES VERSEI 1906–1910.

KRITIKAI KIADÁS

TÉZISEK

Akadémiai doktori értekezésként az általam sajtó alá rendezett, jegyzetelt és kíséző tanulmányokkal ellátott kötetet nyújtom be: *Babits Mihály Összes versei 1906–1910. Kritikai kiadás*, Budapest, Argumentum Kiadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet, 2022.

I. fejezet

A KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Az 1906 és 1910 közötti öt év a fiatal Babits pályájának meghatározó szakasza. Ekkor írja első két verskötetének túlnyomó részét, azóta kanonikussá vált verseinek jelentős darabjait. 1906 folyamán kezd rendszeresebben publikálni, 1908 őszén, *A Holnap* antológiában való megjelenése után valószínűleg berobban az irodalmi köztudatba, a legkülönbözőbb fórumokon hevesen támadják vagy ünnepeelve méltatják költészetét, 1908 őszétől a *Nyugat* állandó szerzőjévé válik. A Nyugat Könyvkiadó felkérésére 1909 tavaszán, majd 1910–11 telén sajtó alá rendezi első két verskötetét: *Levelek Iris koszorújából*; *Herceg, hátha megjön a tél is!* Életművében ez az időszak igen termékeny, kötetem a bizonytalan datálású versekkel együtt 223 mű kritikailag megállapított szövegét és a hozzájuk tartozó jegyzetapparátust adja közre.

A 20. század első felében alkotó költőink közül Babits kéziratos hagyatéka a leggazdagabbak egyike. Fiatalkori versei jelentős részének fennmaradt legalább egy, de sokszor több kézirata is. Bár 1993-ban megjelent kéziratai összesített katalógusa, melyre a különböző műfajú alkotásainak kritikai kiadásai mindmáig támaszkodhatnak, a versek esetében mégis szükségesnek láttam egyes kéziratoknak vagy jelentős kézirategyütteseknek (az *Angyalos könyv* három versesfüzetének, a Szilasi Vilmos versköteteibe ceruzával írt keletkezéstörténeti jegyzeteknek) összehasonlító, a keletkezés folyamatát vizsgáló, genetikus elemzését, ami végül új kronológiai eredményeket hozott. E genetikus szemléletű módszer ugyanis már nem pusztán a megírás befejezésének kiszakított pillanatára szorítkozik, hanem az alkotói folyamat egészét igyekszik figyelemmel kísérni, így nemcsak az éppen vizsgált költemény egyes fogalmazványairól tud érdemlegeset mondani, hanem az általuk alakuló versciklusok, sőt egész verskötetek tervezett, majd megvalósuló struktúrájára nézvést is megvilágító felismerésekkel szolgálhat. Erre támaszkodva a keletkezéstörténetekben már nem csupán az életrajzi körülmények tisztázását tűzhettem ki célul, hanem a költői műhely alakulásának folyamatait is vizsgálhattam. A forráskutatás feladatköre így különösen összetetté vált, mert a költői művet formáló hatásokon túl a szöveg intertextuális és intermediális utalásainak – Babitsnál ekkor rendkívül sűrű – hálózatát is igyekeztem feltérképezni. Végül a fogadtatástörténetben sem szorítkoztam egy-egy vers kritikai utóéletének elszigetelt dokumentálására; igyekeztem végigkövetni a költő versesköteteinek, vagy akár a néhány versét közlő antológiáknak kritikai fogadtatását és olvasói utóéletét. Annál is inkább, mert 1908 után, *A Holnap* antológiát támadó kritikák sokféleképpen hatottak további költészetének alakulására; az antológia fogadtatástörténete a későbbi versek keletkezéstörténetének annyira szerves részévé vált, hogy a kritikai kiadás jelen kötetében minderről a szokásosnál részletesebb képet kellett adnom.

Az akadémiai doktori fokozatra benyújtott munka főbb részeinek felépítése és arányai az összetett feladat természetéhez igazodnak. A kíséző tanulmányok közül a kötet élén álló 4 ívnyi *Bevezetés* az 1906 és 1910 közötti pályaszakaszt mutatja be, feltárva a kutatás eredményeként kibontakozott új összefüggéseket; a kötetet záró 6 ívnyi tanulmány (*A Babits verseit közlő kötetek keletkezése és fogadtatása*) összképet ad *A Holnap*, *A Holnap új versei*, a *Levelek Iris koszorújából* és a *Herceg, hátha*

megjön a tél is! keletkezéstörténetéről és egybegyűjtve közli azok Babits költészetére vonatkozó kritikai recepcióját. E kettő között az egyes versek megállapított szövege a hozzájuk illesztett jegyzetapparátussal együtt 68 ív; az egész kötet a különböző mutatókkal együtt 83 ív.

II. fejezet

A FORRÁSOK FELTÁRÁSÁNAK ÉS A FELDOLGOZÁS MÓDSZERÉNEK RÖVID LEÍRÁSA

Az életművön belül ehhez a korszakhoz tartozik a legtöbb publikált szövegforrás. Gyakori, hogy a szövegek a kötetbeli megjelenés előtt kisebb lapokban többször is napvilágot láttak, ez a későbbi évtizedekben már nem lesz jellemző. A megjelenések számát jelentősen növelte az is, hogy az első két verskötet a költő életében három-három kiadást ért meg, sőt ezek teljes anyagát a két gyűjteményes kötet is tartalmazta, emellett a korszak legjelentősebb alkotásait akár öt antológiába is beválogatták. Babits az első, kötetbeli publikálás után szövegszerűen ritkán változtatott versein, az ékezési és központosítási módosulások nyomán mégis sok lett a variáns; mindezek regisztrálása, a folyamatok elemzése, a leszármazási kapcsolatrendszer feltárása a jelen kritikai kiadásnak egyik fontos célkitűzése.

Babits hagyatéka több mint 1300 verskéziratot tartalmaz. Ezeknek a hol tematikai, hol időrend szerinti palliumokba rendezése magán viseli a hagyaték viszontagságos sorsának nyomait, az özvegyen maradt Török Sophie zaklatott utolsó korszakának hektikus átcsoportosítási és öntörvényű jegyzetelési szokásait. Összetartozó kéziratok néha egész más típusú versek közé, sőt olykor más közgyűjteménybe keveredtek. Ezért olyan átfogó alapkutatásra volt szükség, mely számba veszi a hagyaték kézíratainak egyéni jellemzőit, a papírok vízjelét, színezését, felszínének állagát, a szakadások összeállítását, a tinta vagy ceruza színét. A hasonlóságok felismeréséből, főleg a kötet korszakába tartozó, korai versekre vonatkozóan, olyan új datálási eredmények születtek, melyek nem egyszerű kronológiai, hanem gyakran irodalomtörténeti jelentőséggel bírnak. Ez különösen érvényes azokra a versekre, amelyeknek publikálása az 1970-es, 80-as évek folyamán áldozatul esett a filológiai kutatást mellőző, pusztán ideológiai értelmezésnek. Jellemző példa: a *Kisiklani*, illetve a *[Ki járt már, ki járt már Bergengóciába?...]* keletkezését a „bal”, illetve a „kelet” szavak ismétlése miatt egyaránt 1919 tavaszához kötötték, pedig kézírataik elemzésével, motívikus összefüggésekkel és életrajzi adatokkal egyértelműen bizonyítható, hogy egy egész évtizeddel korábban, 1909–1910 körül íródtak, mindez árnyalja az eddigi pályaképet. Szintén a felhasznált papír jellemzőinek figyelembe vétele segítette annak felismerését, hogy a *Bakánslárma* és a vele egy napon keletkezett *Hegeso sírja* nem 1906 körüliek, mint ezt Belia György datálása alapján sokáig hitték, hanem 1908 nyarához köthetők, tehát nem két évvel korábbi, társtalan előfutárai Babits 1908 őszétől 1910 végéig tartó hellenizáló korszakának, hanem épp ellenkezőleg, szemléletileg fontos nyitóversei a több mint két-éves periódusnak.

Irodalomtörténetileg e korszak legfontosabb kézíratos forrásegyüttese Babits versgyűjteménye, az *Angyalos könyv*. Ez három különböző időben készített, eltérő szerkezetű kézíratos füzet utólag egybefűzött, 237 főlíós, keménytáblás kötete, nevét a borítón látható színes ceruzarajzról, egy mandolint pengető angyalról kapta, melyet Török Sophie másolt Carpaccio egy festményének részletéről. A könyv három, különböző időpontban, különböző szándékkal és módszerrel készült füzetből áll, amelyeket utólag Babits instrukciói alapján fűztek egybe. Az 1906–1910 közötti korszak verskézíratainak döntő többsége e füzetekben található, épp ezért a különböző textológiai kérdések tisztázásához, valamint a kronológia kialakításához nélkülözhetetlen volt e három füzet olyan vizsgálata, mely a keletkezés folyamatát állítja a középpontba, és a javítások, rájegyzések időbeli rétegeit más kéziratokkal összefüggésben szemléli. A füzetek összehasonlító elemzésekor szerző és kézirat viszonyának alakulását a szöveg keletkezésére figyelő genetikai kritika módszereivel elemeztem. Idevágó legkorábbi elméleti megfontolásaimat és textológiai kutatási eredményeimet részben már

A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez című monográfiámban (1998) publikáltam, majd későbbi tanulmányaimban és nem utolsó sorban e kritikai kiadás feladatai érdekében tovább kellett gondolnom.

Babits e három füzetben más-más tisztázási és datálási szokást követ. Az elsőben a keletkezések rendjét gondosan betartva, a dátumokat mindig jelezve rövid idő alatt tisztázza le 1900 és 1903 között írt verseit. A második lapjaira az 1906 nyaráig írt költeményeit gyűjti össze, ezek tisztázásakor ciklusokra tagolt tematikus szerkezetet alakít ki, a legtöbb vers alá odairja a keletkezés időpontját. A harmadik a legvaskosabb, 170 főlíós füzet, mely főleg a fogarasi időszakban s a rákövetkező néhány évben írt verseit tartalmazza, 1909-től az 1910-es évek közepéig; fontos különbség, hogy itt már csak elvétele ad meg évszámot.

Filológiai és textológiai szempontból kulcskérdés, hogy a harmadik füzet kéziratait Babits milyen rendszer szerint jegyezte le. Mivel itt alig szerepelnek autográf dátumok, a megőrzvegyűlt Török Sophie a rendelkezésére álló adatok alapján (több esetben is tévesen) önmaga számára írta a versek mellé a keletkezés feltételezett helyét és idejét. Bejegyzései többnyire a Szilasi-féle kötetek ceruzairású évszámain alapulnak, ezért a harmadik füzet szerkezetének megértése szorosan összefonódik egy másik kéziratgyűttes sokszorosan ellentmondásos adatainak interpretálásával. Babits ugyanis 1916 körül Szilasi Vilmos ösztönzésére margináliák formájában vagy maga írta le vagy barátjának ő diktálta le versei keletkezési idejét és megírásuk körülményeit az addig megjelent első három verseskötete egy-egy nyomtatott példányába. E közös munka során az egymáshoz nagyon hasonló ceruzairású feljegyzések jöttek létre, amelyek mögött azonban más-más természetű adatokra következtethetünk: maga a költő többnyire a *keletkezés* körülményeit rögzítette, ezzel szemben például a *Recitativ* kötetben Szilasi ceruzairású dátumai hol a *megírás*, hol a *megjelenés* idejére vonatkoztak. Később Török Sophie e jegyzetekről másolatot készített és több mint tíz vers esetében a Szilasínál még a megjelenésre vonatkozó évszámokat már a keletkezés éveként jegyezte le, majd férje halála után ezeket így másolta tovább az *Angyalos könyv* harmadik füzetének versei mellé, s az itt már gyakran teljes mondatokká formált jegyzeteit több esetben az „Írta” igével vezette be, e jóhiszemű igyekezetével pedig szinte odacövekelte a gyakran téves időpontokat a megírás eseményéhez. Így a gyanútlan szakirodalom évtizedeken át ennek alapján datálta e korszak verseit és értelmezte a költői pálya alakulását, a téves évszámok befolyásolták a harmadik füzet szerkezetének megítélését és összekuszáltak a kronológiai szálakat.

Szemléltetésül egyetlen fontos példa: az özvegy bejegyzése alapján a harmadik füzet nyitóverse, a *Levél Tomiból* 1911 tavaszán született volna, de az újonnan összegyűjtött életrajzi adatok és költői motívumok alapján megállapíthattam, hogy keletkezése 1909 elejére tehető és a költő épp emiatt kezdhette el már 1909 őszén ebbe a füzetbe gyűjteni verskéziratait. Az új adatok ehhez hasonló figyelembe vétele alapján a harmadik füzet egészének az előző kettőhöz képest alapvetően más funkciót tulajdonítok: a kéziratgyűttes olyan kronologikusan vezetett munkafüzetnek tekinthető, melybe a költő 1909 ősztől kezdve több éven át rendszeresen lejegyzete éppen elkészült műveit, eleinte közéjük beragasztva egyes korábbiak kéziratát. Az ilyen utólagos beragasztások miatt a versek egymásutánja bár nem mindenütt olvasható keletkezéstörténeti folyamatuk egyidejű lenyomataként, de a vonatkozó életrajzi és egyéb dokumentumokkal kellőképp összehasonlítva a füzet egésze mégiscsak egy nagyszabású lírai naplóként értelmezhető. Ennek felismerése azért nagy horderejű, mert több mint ötven vers keletkezési idejének pontosabb meghatározását teszi lehetővé és ez alapvetően rajzolja át a fogarasi korszak és közvetve az egész költői életmű alakulásának ívét.

Az *Angyalos könyv* mellett az Osvát-hagyaték ismert kézirateinak újraértelmezése is adatokkal szolgál e korszak kutatásához. E kéziratgyűttes a háború viszontagságait átvészelve 1978-ban töredékes állapotban, de jelentős számú Babits-kézirattal került az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárába. Fennmaradt például az a több mint negyven verskéziratot tartalmazó küldemény, melyet a pályakezdő, Fogarason tanító költő állított össze, válaszul Osvát híres, 1908. november 19-ei felkérő levelére: „Tisztelt Uram, kérem, küldje el nekem összes műveit. Híve Osvát Ernő”. Ebben kapott helyet az a két részből álló kéziratot versgyűjtemény is, melyet 1906 márciusában és augusztusában egy-egy kommentárokkal ellátott baráti levélben még Kosztolányinak állított össze.

Mindez lehetővé tette annak figyelembe vételét, hogy a vizsgálandó vers annak idején a márciusi vagy az augusztusi levélben szerepelt-e, és hogy ehhez képest datálása mennyiben alakíthatta keletkezési körülményeinek, szövegbeli utalásainak és olykor egész szövegének értelmezését, újabb példajaként a textológusi, filológusi és irodalomtörténeti módszerek egymásra utaltságának.

Az 2019-es év nagy meglepetése volt, hogy váratlanul felbukkant és a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményébe került az Osvát-hagyaték addig lappangó része, benne a *Levelek Iris koszorójából* kiadásra előkészített tisztázata, valamint a tartalomjegyzék-szerű számozott címlista, melyet Babits összefoglaló áttekintésként küldött el a kiadónak. Ebből a szenzációs leletből nemcsak az vált egyszerre láthatóvá, hogyan alkotta meg leadáskor a kötet szerkezetét, s milyen sorrendi változtatásokat végzett közben, hanem az is, hogy mely verseket ítélte kihagyandónak, mielőtt a szerkesztők végül nagyobb terjedelemre adtak lehetőséget neki, s hogy mindezekből mi következik módszertanilag a korszak verseinek lehetséges kronológiai elrendezésére.

Mint mindig, alapvető módszertani kérdés, hogy egy kiadás milyen elv szerint rendezi el az alkotó szövegeit. A Babits-verseket közlő kritikai összkiadás sorozat kezdetétől elhatározott szerkesztési alapelve kronológiai, amennyiben elsősorban a megírás időrendjében közli az egyes verseket, eltérve a szerző által összeállított kötetek szerkezetétől. Nem elhanyagolható azonban, hogy szerzőnk is azok közé tartozik, Ady Endre, Juhász Gyula vagy Kosztolányi mellett, akik tematikailag megszerkesztett versesköteteket publikálnak, sőt, ő Juhász Gyulával vagy Kosztolányival ellentétben élete végéig megőrzi az első megjelenéskor kialakított kötetstruktúrákat. A szakirodalomban e kötetek gondosan megmunkált szerkezeteit már többször elemezték, költői eszközeinek és alkotói magatartásának alakulását rendre ezek alapján fogalmazták meg, így most az egyes művek időrendjének alapul vétele és az új adatok fényében történő finomítása alkalmat adhatott a pálya eddig feltáratlan összefüggéseinek kiderítésére, ami utat nyit a költői életmű egészét is érintő, új értelmezések felé. Mindamellet a keletkezéstörténeti jegyzetekben lehetőleg arra is figyeltem, hogy az itt kronológiai helyén tárgyalt verset a költő milyen más ciklusok részévé tette az évek folyamán, illetve hogy versköteteiben hová illesztette be, milyen helyi értéket és szerepet szánt nekik. Az időrend alkalmazásának jogosságát Babits textológiai tárgyú írásai is megerősítik. Ő ugyanis tanulmányai-ban, recenzióiban többször is kifejtette a kronologikus olvasat fontosságát. Sokat eláruló tény, hogy miután első versesköteteiben, a fontosnak tartott struktúra érdekében, felismerhetetlenül össze-mosta az időbeli nyomokat, utóbb saját maga mégis megteremtette a kronológiai rend rekonstrukciójának lehetőségét: kétszer is vallott verseinek keletkezéstörténetéről úgy, hogy az évszámokat is megadta hozzá: egyszer 1916-ban Szilasi Vilmosnak, egyszer az 1920-as évek elején Szabó Lőrinc-nek. Visszaemlékezéseikből tudjuk, hogy mindketten tisztában voltak e gesztus irodalomtörténeti jelentőségével, ezért gondosan megőrizték a jövő számára az adatokat. Előfordult ugyan, hogy Babits tévedett, és Török Sophie másolása közben is történtek félreértések, de összességében elmondható, hogy mindezekből az 1906-tól 1910-ig terjedő korszak versek datálásához néha szerencsésen pontos, néha sajátosan ellentmondó források álltak rendelkezésemre. Ezek kritikai egybevetése alapján alakulhatott ki egy olyan kronológiai sor, mely a keletkezőben lévő művek képlékenységét figyelembe véve lehetséges alternatívákat is magába foglal.

A Babits-versek kritikai kiadásának ez a kötete nem pusztán a klasszikus kritikai szövegkiadások szabályai szerint épül fel, hanem munkám során arra törekedtem, hogy a genetikus szövegkritika elméletén alapuló kutatási módszerem eredményeit is felhasználjam és megkísérleljem a kétféle szemléletet és eljárást integrálni. Ennek érdekében a kéziratok javítások sorát e kötetben nemcsak abban a táblázatban tüntettem fel, amely a főszövegtől való eltéréseket rögzíti, hanem a folyamatot bemutatva, a többszörösen javított helyeken soronként is megadtam az egymással egyenrangúnak tekintett szövegváltozatokat. Ugyanezért döntöttem úgy, hogy különböző poétikai, tartalmi szempontok figyelembevétele után a hagyományos értelemben vett variánsokat nem sorolom be mechanikusan egy szövegkritikailag létrehozott és immár eszményinek tekintett végső főszöveg alá, hanem indokolt esetben egyenként önálló műnek is tekintem őket, így szövegüket a megfelelő kronológiai helyükön is rendre közlöm. Így lett ebben a kiadásban egymással keletkezéstörténetileg összefüggően is olvasható, de külön-külön is teljes jogú műalkotás a *Pro mortuis ignotis* (1906) és az

Esti imádság (1910), illetve ugyanígy tartozik össze és egyúttal külön-külön önállóan a [*Gunnyasztva műzsám szárnya tollpíhéi...*] (1906) és az *Epilógus: Egy vers* (1919), bár az utóbbi éppen kronológiai okokból a sorozat majdani (negyedik) kötetében fog megjelenni. Ugyanígy Babits nagy ciklusainak (*Theosophikus énekek; Paysages intimes; Illusztrációk mindenféle könyvekhez; Szimbolumok*) különböző időben keletkezett darabjait egyszer önállóan és saját keletkezéstörténetükkel együtt, a megírásuk megfelelő időrendi helyén közöltem, majd pedig a ciklus elkészültének idejénél is, itt már az egész ciklus részeként és az egész összeállítására vonatkozó keletkezéstörténettel. Ez a kétszeri közlés csak látszólag ismétlés, hiszen ahogy egy versszöveg értelmezését mindig átalakítja az új kontextus, úgy egy ciklus tagverse is egészen más jelentést kap, amikor csak önmagában olvasható, mint amikor a cikluson belül.

III. fejezet

AZ ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK TÉTELES ÖSSZEFOGLALÁSA

A pályakezdés éveinek általánosan elfogadott összképét, miszerint a fiatal Babits túllépett az élményalapú vallomásosság költészetén és következetesen az úgynevezett objektív líra eszközeivel alkotta meg verseit, új poétikai vonásokkal egészíthetjük ki, ha korai költészetét nem csak az első két kötetéhez céltudatosan kiválogatott versek és a belőlük gondosan kialakított szerkezetek alapján, hanem egyúttal a napilapokban, folyóiratokban publikált verstermésének és egész kéziratosságot hagyatékának áttekintésével vizsgáljuk.

Első két verskötetének poétikai újdonságát és fő jellemzőjét Rónay György, Nemes Nagy Ágnes, Rába György elemzése alapján a szakirodalom az objektív költészetnek a kimunkálásaként tartotta számon. E megszólalási módot, amelyet a 20. század elejének kritikusai épp szokatlansága és újdonsága miatt oly értetlenül fogadtak, még egyetemistaként, 1905 nyarán ő tűzte ki célul maga elé egy Juhász Gyulának írt levelében: „áldott objektivitás, jöjjön el a te országod”. Megvizsgálva azonban az akkori publikálatlan kéziratait és a kötetiből kihagyott, csak napilapokban megjelent verseit is, visszahelyezve őket a keletkezés időrendjébe, az objektív líra alkotásai mellett kirajzolódik költészetének egy kezdetben rejtőzködő, de folyamatosan jelenlévő másik vonulata is, melynek jellemzője a lírai alany vallomásossága és újfajta önreflexiója. Bajai tartózkodásától, 1906 elejétől kezdve sorra írja azokat az ars poetica indíttatású, önszemléleti verseit, melyek úgy különböznek az általa meghirdetett objektív líra programjától, hogy egyúttal különböznek a romantikus versbeszéd személyes hangnemétől is, attól az „átkos lírai szellem”-től, melyet Juhásznak írt, 1905-ös programadó levelében ostromozott. Alapjuk többnyire egy identifikációs válsághelyzet, melyben az egyes vagy többes szám első személyben megszólaló lírai én a felismerés, önmeghatározás és öszszegzés folyamatát járja be. Ezeket a többnyire valamilyen nehéz költői helyzetben írt, a válságot sokszor lételméletivé tágító verseket Babits vagy végleg fiókjába zárta, vagy csak napilapokban közölte, vagy csak megírásuknál jóval később publikálta. Ez a lappangó önszemléleti jelleg 1908 őszétől, *A Holnap* antológia megjelenését követő megrázkódtatástól kezdve felerősödik. Az alkotói krízis tartóssá válik, két-három évet is átfog, az 1908 őszén írt *Régi magyar költőktől* vagy a *Palinódiától* kezdve az 1910 végi *Egy verseskönyv epilógusáig*, majd a válságot összegző, *A Második Ének* című mesedráma írásáig, 1911 nyaráig tart. E vonulat költeményei szervesen egymásra épülő szemléletről, egy küzdelmes és komor identifikációs folyamat állomásairól tanúskodnak. Beszédmódjuk lényegesen különbözik az Ady verseiben megszólaló, mitikusan nagygyá növelt, öntudatos lírai én küldetéses kinyilatkoztatásaitól. Legtöbbjük a kétségekkel való szembesülést, a külvilágtól való elkülönülést, a magányt és a néha végletes reménytelenséget tematizálja.

A Holnap okozta válság nyomán születő lírai hangoltságú versek összetartozása a kusza megjelenési adatok áttekinthetetlen sűrűjében korábban elveszett; keletkezéstörténeti kronológiába rendezésük azért fontos, mert így válik láthatóvá egymásra épülő vonulatuk és ars poetica jelentőségük. Hiszen a szakirodalomban nemegyszer épp azért maradt észrevétlen e versek szemléleti összetartozása, mert Babits több esetben jóval később publikálta őket, nem jelezve megírásuk egykori

dátumát. Ez érvényes például az 1909 folyamán Fogarason keletkezett két önszemléleti versére, a *Levél Tomiból* és a *Szent Mihály* publikálására; mindkettő mély levertségről tanúskodik, de csak évek múlva, 1911-ben adta át őket közlésre a Nyugatnak, amikor már éppen sikerült elhagynia az erdélyi várost és végre Újpesten kapott állást. Lírai vallomásai a száműzetésnek érzett fogarasi tanárság keserűségeiről, magányáról, szorongásairól így utólag, aktualitásukat veszítve áttételesebbé és elvontabbá válnak.

Az önszemléleti versek 1908 ősztől egyre gyakoribbak, a rázóduló értetlen kritikák saját múltjával való radikális szembenézésre kényszerítik, ami visszahat további költészetére. Ekkortól kezdi kialakítani az önszemléleti versek olyan válfaját, melyben – Bergson frissen olvasott filozófiai művétől, a *Teremtő fejlődéstől* is inspirálva – az idősíkok ütköztetésével méri fel a hirtelen kinyíló szakadékot a maga gazdagnak érzett múltja s a megrázóan elutasított jelene között. E versek mindenkor jellemzője egy *értékszembesítő* gesztus, a régi, értékesebbnek érzett állapotnak az újjal, a váltságossal való ütköztetése; fő motívumuk az én elvesztése, az önazonosság tudatának megkérdőjelezése. E folyamatos lírai önvizsgálat eredményeként formálódik ki az önszemléleti versek egy sajátos válfaja, a *visszapillantó önszemlélet*nek nevezhető új verstípus, melynek későbbi, kiérlelt, legismertebb példái a *Cigány a siralombházban* és a *Csak posta voltál*. Az új időrend alapján tehát egy olyan, az identifikáció különböző stációit számba vevő beszédmód kiformalódását lehet felismerni, melynek filozófiailag is megalapozott szemlélete Babits költészetének egyik fő sajátossága lesz.

A kritikai kiadás feladatai közé tartozik, hogy feltárja az egyes művek forrásvidékét, sorra véve azokat a műveleteket, amelyekkel a költő idéz elődeitől, illetve rájátszik vagy bármilyen módon utal más szerzők műveire. Nemhiába nevezték Babitsot később poeta doctusnak, már ekkori terméséből is jól látható, hogy az *intertextuális* efféle költői módszereivel mennyire tudatosan él s ezekhez milyen hatalmas műveltséganyagot mozgat. Eszköztára egyrészt a hagyományos megoldásokból építkezik, amikor (például az *In Horatium* esetében) idegen, közismert szövegrészeket látványosan, jól elkülöníthető módon épít költeményei szövegébe. E szokványosabb idézési megoldások alkalmazása mellett különösen a fiatalkori verseire jellemző egy olyan lappangó, mindent átszövő, az értelmezői befogadás megfeszített munkájára alapozó intertextualitás, mely a kompozíció meghatározó elemévé növi ki magát. Az *Esti kérdés* az egyik legjellemzőbb példa arra, hogy kollázs szerűen egymáshoz illesztett vendégszövegekkel, az utalások együttesének Bergson által is ihletett, bonyolult időbeli szövevényével alkotja meg a vers egészének gondosan szőtt textúráját. A *Holnap* megjelenése után rátörő válság nyomán e téren is történik változás: ekkortól még jelentősebbé válik a szövegszerű utalások száma, még kihívóbban sűrűvé a rájátszások szövevénye, a kritikák kifogásainak ellenszegülő hétköznapi szavak dacosan keverednek klasszikus idézetekkel. A költő gondosan felépített poétikai válasza lehetett ez arra, hogy a *Holnap* botrányos hírlapi fogadtatásának mind a konzervatív, mind a modern szemléletű cikkírói az ő verseinek éppen a múltra újszerűen figyelő, az intertextualitást sokoldalúan felhasználó törekvései iránt maradtak érzéketlenek. Az ilyen kritikákra éppen az intertextualitás módszerében rejlő újabb lehetőséggel, a halmazott utalások általi perspektívatágítással válaszol: *Palinódia*; *Szonettek*; *Arany Jánoshoz*; *Levél Tomiból*; *Szimbólumok*. Hellenizáló verseiben és legfőképp a *Laodameiában* teljesedik ki ez az újat a régre építő, az évszázadok irodalmát termékenyen összefonó szemlélet.

A forráskutatások során az is felszínre került, hogy Babits nemcsak irodalmi utalásokkal, szövegbeli rájátszásokkal telíti verseit, hanem az ekphrasziszok és más típusú *intermediális* kapcsolódások változatos módjait is következetesen alkalmazza. Utalásait ilyenkor úgy építi verseibe, hogy festészeti, szobrászati, építészeti, filmművészeti látványnak a szavak világával való összekapcsolásával kísérletezik, újfajta, komplex kifejezési lehetőségeket keres; a verbalitás és vizualitás átjárhatóságának problémája, a közötlenség kérdése izgatja. Mindezek alapja az a többek által kutatott, de még mindig nem eléggé közismert tény, hogy a költő nem csupán a mindennapi élet dolgaiban volt különlegesen fogékony a látás érzéki örömére, hanem intenzív képzőművészeti érdeklődés hajtotta, s már egyetemi éveitől kezdve ezen a téren is tudatosan képezte magát (*Paysages intimes*, *Pictor Ignotus*, *Csipkerózsa*, *Szent Mihály*).

A korai kéziratok és megjelenések adataiból kirajzolódik a verseit szenvedélyesen ártrendező, az összetartozások különböző szerkezeteit állandóan újragondoló költői magatartás. Ez talán csak azért meglepő, mert közismert Babits költői programként is meghirdetett gyakorlata miszerint kötetek megjelenése után versei szövegén már alig, a kötetek és a versciklusok szerkezetén pedig egyáltalán nem változtat. Köteteinek feltűnő változatlansága mögött azonban a kéziratok hagyaték korábbi adatai nagy változatosságról tanúskodnak. A kontextusok tudatos átalakítására, az újrakomponálás műveleteire az egyik legjellemzőbb példa a *Levelek Iris koszorújából* című kötete, amelyben 39 versének majdnem a fele, 17 vers egészen más elrendezésben már szerepelt korábbi, saját maga számára készített kötettervében, melyet 1906 nyarán tisztázott le az *Angyalos könyv* második füzetébe. Számos példa bizonyítja, hogy állandóan foglalkozott verseivel, ide-oda rakosgatta, eltérő koncepciók szerint csoportosította őket, s költeményeit más-más kontextusba illesztve olyan változó interpretációs kereteket hozott létre, melyek visszahatnak az egyes versek jelentésére. Ez a szerkezetekben való gondolkodása tette képessé arra, hogy kötetekben olyan összefüggéseket hozzon létre egyes versei között, amelyeket nyomon követve még ma is újabb többlettartalmakhoz érkezünk. Ugyanakkor a keletkezéstörténeti adatok eddig gyakran ismeretlen összefüggései fényében láthatóvá válnak költői műhelyének belső folyamatai, felfedve változó terveit, inspiráló koncepciók mentén kialakított poétikai kísérleteit. Mindebből plasztikusabban kibontakozik a későbből ismerős költői portré előképe: egy játékosan intellektuális, kísérletezően nyitott, önreflexív tudatosságú és mégis spontán ihletű, mindent több szempontból látó, megkérdőjelező és értelmező, a filozófia és a képzőművészet világában önfeledten alámerülő, az európai irodalmat számos nyelven habzsolva olvasó és fordító, költői szerepére tudatosan, önképzéssel és kísérletezéssel is készülő fiatal Babits Mihály.

IV. FEJEZET

A DOKTORI MŰ TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Szakkönyv

- *A keletkező szöveg esztétikája: genetikai közelítés Babits költészetéhez.* Budapest: Argumentum Kiadó (1998) , 281

Kritikai kiadás

- *Babits Mihály összes versei: 1906–1910* Kelevéz, Ágnes (Sajtó alá rendezte). Budapest: Argumentum Kiadó, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet (2022) ,1,128 p.

Tanulmánykötet

- *„Kit új korokba küldtek régi révek”: Babits útján az antikvitástól napjainkig.* Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) (2008) , 268 p.
- *Esti kérdések: Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében.* Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság (2021) , 394 p.

Tanulmányok

- Költői szerepváltások nyomai Babits kézírataiban. IRODALOMTÖRTÉNET 73: (4) pp. 782-795., 14 p. (1992)
- Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 98: (5-6) pp. 743-757., 15 p. (1994)
- A pályakezdés önmitosza Babits *Angyalos könyvében*. In: Kalla, Zsuzsa (szerk.) *Tények és legendák, tárgyak és ereklék: a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Irodalomtudományi Intézete Kultusztörténeti Kutató Csoportja közös konferenciájának megszerkesztett anyaga.* Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (1994) 231 p. pp. 107-117., 11 p.
- A kézirat Ariadné-fonala: kronológiai tájékozódás Babits fogarasi verseinek labirintusában. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 100: (5-6) pp. 649-668., 20 p. (1996)
- „Kérem, küldje el nekem összes műveit”: Babits válasza Osvát felkérésére. IRODALOMISMERET: IRODALMI MŰVÉSZETI ÉS MUZEOLÓGIAI FOLYÓIRAT 7: (3-4) pp. 98-104., 7 p. (1996)
- Babits névjegye. HOLMI 8: (7) pp. 941-955., 16 p. (1996)
- Az évszakok motívuma a fiatal Babits költészetében. LIMES: TUDOMÁNYOS SZEMLE 10: (4) pp. 7-15., 9 p. (1997)
- „Nem bűnös”: Babits és Edvárd király. JELENKOR: IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 40: (7-8) pp. 696-702., 7 p. (1997)
- „Hiszem az ezer istent”: a fiatal Babits rendhagyó Credója. HOLMI 9: (2) pp. 190-201., 12 p. (1997)
- „Egy jó verssor szent dolog”: Babits textológiai elvei és költői gyakorlata. ALFÖLD: IRODALMI MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT 49: (3) pp. 54-73., 20 p. (1998)
- „Sohase volt még ilyen szép gyerekem”: Babits nyomában a *Laodameia* bölcsője körül. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 104: (1-2) pp. 62-92., 31 p. (2000)

- „Keletre, keletre”: Politika és műértelmezés egy Babits évfordulón. In: Kalla, Zsuzsa (szerk.) *Az irodalom ünnepei: Kultusz történeti tanulmányok*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (2000) 321 p. pp. 237-248., 12 p.
- Bensőséges tájképek, felhővel: ismeretlen versek a fiatal Babits műhelyéből. In: Bárdos, Judit (szerk.) *Dombormű: Esszék, tanulmányok Poszler György 70. születésnapjára*. Budapest: Liget Műhely Alapítvány (2001) 485 p. pp. 253-275., 23 p.
- „O lyric love”: Babits könyvtára és az angol irodalom. In: Ittész, Gábor; Kiséry, András (szerk.) *Míves semmiségek – Elaborate trifles: Tanulmányok Ruttkay Kálmán 80. születésnapjára – Studies for Kálmán G. Ruttkay on his 80th birthday*. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK (2002) 529 p. pp. 372-385., 14 p.
- „Római szó kopik a szennyes ajkon...”: egy Babits-vers román-magyar viszontagságai. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 107: (4-5) pp. 472-482., 11 p. (2003)
- „Lelkemben bakhánsláрма tombol”: a fiatal Babits dionüszoszi és apollóni verseiről. HOLMI 16: (5) pp. 590-603., 14 p. (2004)
- Miért *Szimbólumok?*: egy címadás értelmezési lehetőségei. ÚJ DUNATÁJ: TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI SZEMLE 13: (2-3) pp. 26-39., 14 p. (2008)
- Hegeso sírjától Beardsley önarcképig: képzőművészeti ihletések a fiatal Babits költészetében. VIGILIA 73: (2) pp. 97-110., 14 p. (2008)
- Egy legendás Osvát-levél nyomában. HOLMI 20: (1) pp. 70-79., 10 p. (2008)
- „Szántszándékos anachronizmusok”: idézésfajták időjátéka Babits műveiben. HOLMI 21: (4) pp. 476-489., 14 p. (2009)
- A hora-énekektől Longfellow-ig: Babits *Golgotai csárdájának* keletkezéstörténetéhez. In: Fórizs, Gergely (szerk.) *Aranyozás: Tanulmányok Korompay H. János 60. születésnapjára*. Budapest: rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja (2009) 309 p. pp. 282-290., 9 p.
- Teremtő műfeldolgozás: Bergson időszemléletének hatása az *Esti kérdés*-ben. In: Fűzfa, Balázs (szerk.) *Esti kérdés: Az Esztergomban 2009. április 24-25-26-án rendezett Esti kérdés-konferencia szerkesztett és bővített anyaga*. Szombathely: Savaria University Press (2009) 479 p. pp. 11-32., 22 p.
- „A leghomerosibb zamatú költemény”: Babits jegyzéke a *Keveháza* és az *Iliász* párhuzamairól. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 115: (1) pp. 43-92., 50 p. (2011)
- „Magunk számára készített darabok”: Babits fordításai idegen nyelvekre. KALLIGRAM: MŰVÉSZET ÉS GONDOLAT 20: (10) pp. 51-62., 12 p. (2011)
- Babits magyar szonettjei. IRODALOMTÖRTÉNET 93: (2) pp. 222-234., 13 p. (2012)
- A fiatal Babits költői menedéke: az intertextualitás. In: Angyalosi, Gergely; E. Csorba, Csilla; Gintli, Tibor; Veres, András (szerk.) *Egy közép-európai értelmiségi napjainkban: Tverdota György 65. születésnapjára*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (2012) 459 p. pp. 213-222., 10 p.
- „Igy van ez Tomiban”: Babits ismeretlen fogarasi levele Kún Józsefhez. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 117: (3) pp. 345-354., 10 p. (2013)
- *Guérin*: Babits talányos című, ismeretlen verse. ÚJ DUNATÁJ: TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETI SZEMLE 18: (3-4) pp. 33-40., 8 p. (2013)
- Az átrendezés szenvedélye: versciklusok a fiatal Babitsnál. DANUBIUS NOSTER: AZ EÖTVÖS JÓZSEF FŐISKOLA TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 2: (1-2) pp. 105-120., 16 p. (2014)
- „...kincstelen és magamtalan”: A *Holnap* körüli botrány hatása Babits költészetére. IRODALOMTÖRTÉNET 97: (3) pp. 300-310., 11 p. (2016)

- A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé. In: *Babits Mihály összes versei. 1890–1905*. Budapest: Argumentum Kiadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet (2017) 454 p. pp. 13-51., 39 p.
- „Más voltál ott is!”: Babits visszapillantó önszemléleti versei. In: Lengyel, Imre Zsolt (szerk.) *„...ki mit lát belőle”: nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság (2017) 247 p. pp. 191-210., 20 p.
- Új forrás a fiatal Babits kötet szerkesztési módszeréhez: Előkerült a *Levelek Iris kegyelméből* kötet szerzői kézírata. IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK 123: (4) pp. 507-532., 26 p. (2019)
- Egy Babits-vers átváltozásai: a *Pro mortuis ignotistól az Esti imádságig*. IRODALOMTÖRTÉNET 101: (2) pp. 201-214., 14 p. (2020)
- „összecsofolni e gyors jelenéseket itt”: Hol nézhette meg Babits a *Mozgófényképet* ihlető filmet? In: Kovács, Ida; Sidó, Anna (szerk.) *Museum super omnia: tanulmányok E. Csorba Csilla születésnapjára*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum (2022) 439 p. pp. 89-95., 7 p.
- Les poèmes écrits en français de Babits. REVUE D'ÉTUDES FRANCAISES 26 pp. 169-178., 10 p. (2022)
- Variations of intertextuality: the poetry of Mihály Babits. STUDI FINNO-UGRICI: ANNALI DELL'ISTITUTO UNIVERSITARIO ORIENTALE DI NAPOLI 5: (3) Paper: 10821 , 29 p. (2023)
- Botránykőből érettségi tétel: Babits *Fekete országának* változó megítélése. In: Major, Ágnes; Mátyus, Norbert; Szénási, Zoltán (szerk.) *„Gondos elmerülés a részletekben”: Tanulmányok a Babits kritikai kiadások filológiai és textológiai kérdéseiről 2*. Budapest: Reciti Kiadó (2023) 240 p. pp. 71-94., 24 p.
- „Ma újra csillagos”: Kihez írta Babits szerelmes versét?. In: Friedrich, Judit; Gárdos, Bálint; Komáromy, Zsolt; Szlukovényi, Katalin (szerk.) *Fogalmazás kérdése / A Question of Phrasing: Írások Ferencz Győző 70. születésnapjára / Writings for Győző Ferencz on His 70th Birthday*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Angol-Amerikai Intézet Anglisztika Tanszék (2024) 370 p. pp. 176-182., 7 p.
- Experiments with Intermediality in the Early Poetry of Mihály Babits. STUDI FINNO-UGRICI: ANNALI DELL'ISTITUTO UNIVERSITARIO ORIENTALE DI NAPOLI 5: (4) Paper: 11526 , 23 p. (2024)
- The English-language literary translations of Mihály Babits. NEOHELICON 51 pp. 609-623., 15 p. (2024)

Megjelenés előtt:

- Le message changeant des notes marginales dans les éditions de Mihály Babits. In: *Constants and Variants in Genetic Criticism*. Department of Humanistic Studies o di Studi Umanistici (University of Ferrara) Ariostea Library (Ferrara) /DH.arc (University of Bologna) ITEM (CNRS, Paris). (Az előadás szövege leadva a szerkesztés alatt lévő kötet számára.)